

Újabb munkák az olaszországi kisebbségi politikáról

Primo rapporto sullo stato delle minoranze in Italia. Roma 1994. Elenco delle associazioni, istituzioni culturali, studiosi delle minoranze presenti in Italia. 1996. - Aspetti delle tradizioni e dei costumi popolari delle minoranze linguistiche in Italia. 1997.*

* Mindhárom sokszorosított kiadvány kiadója az Olasz Belügyminisztérium Határ Menti Zónák és Etnikai Kisebbségek Kérdéseinek Központi Hivatala (Ministro dell'Interno, Ufficio Centrale delle Zone di Confine e delle Minoranze Etniche), szerkesztője: Giuseppe Mario Scalia.

Az elmúlt években Itáliában is jelentősen megnövekedett az érdeklődés a kisebbségek iránt. Államigazgatási szinten három kormány szerv foglalkozik kisebbségpolitikával.

A Belügyminisztérium Határ Menti Zónák és Etnikai Kisebbségek Kérdéseinek Központi Hivatalán belül a Nyelvi Kisebbségek és Történelmi Települések Osztálya kimondottan a kisebbségi ügyeket intézi, elvi és gyakorlati szinten. Ennek vezetője Giuseppe Mario Scalia, a kisebbségi ügyek egyik legismertebb és legtöbbet publikáló olasz szakértője. (Egyébként a Központi Hivatalon belül még két osztály van: a Határ Menti Zónák, valamint a Határ Menti Együttműködés Osztálya; ezek tevékenységének szintén vannak kisebbségi vonatkozásai.) A Minisztertanács Elnökségén belül a Regionális Ügyek Igazgatósága elsősorban a tartományok kisebbségi politikáját irányítja. Továbbá a Külügyminisztérium Politikai Ügyek Főigazgatóságának I. és II. Osztálya -egyéb feladatok mellett- a kisebbségi kérdés nemzetközi vetületeivel is foglalkozik.

A kisebbségi politika gyakorlati, helyszíni megvalósításáért tartományi szinten a kulturális tanácsnokok, a prefektúrákon a kabinetfőnökök felelősek. Természetesen ezen a téren jelentős szerep jut a helyi önkormányzati szervezeteknek is.

„Első jelentés a kisebbségek helyzetéről”

A kisebbségek iránt megnövekedett érdeklődést bizonyítja, hogy az utóbbi három évben az Olasz Belügyminisztériumnak e kérdéssel foglalkozó főigazgatósága három terjedelmes kiadványt jelentetett meg a témában. Elsősorban az alapvető információkat ismertető *Primo rapporto sullo stato delle minoranze in Italia* (Első jelentés a kisebbségek helyzetéről) című kötetet ismertetjük, de felhasználjuk a másik két kötetben talált információkat és olasz szakértőkkel folytatott beszélgetéseinket is.

A kötet előszavában a magyarországihoz hasonló kisebbségvédelmi alapelveket fogalmaztak meg. Hangoztatják, hogy „az etnikai és kulturális másság nem ok a diszkriminációra, hanem hozzájárulás a nemzeti és az európai közösség kincsesládájához”, ennek következtében „a diszkrimináció, valamint a kulturális és etnikai homogenizálás az alkotmány alapelveit sérti meg”.

Az olasz alkotmány értelmében Olaszország húsz tartományából öt „különleges státussal” rendelkezik (regione di statuto speciale): Szicília, Szardínia, Valle d'Aosta, Trentino-Alto Adige és Friuli-Venezia Giulia. Közülük főleg az utóbbi kettő olyan, ahol az autonómia kisebbségi kérdésként jelenik meg.

A kötetből megtudhatjuk, hogy Olaszországban összesen 2,9 millió nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgár él (az összlakosság mintegy öt százaléka). A kiadvány a következő 12 kisebbséget sorolja fel: albánok, katalánok, franko-provanszások, friulánok, németek (öt válfajuk van: alto-adigeiek [dél-tiroliak], cimberok, mochenok, walserek, carniciaiak), görögök, ladinok, occitanok, szárdok, szlovénok és horvátok, valamint cigányok. A kisebbségek több mint kétharmadát a szárdok (1,6 millió) és a friulánok (félmillió) teszik ki,

akik saját tartományukban, illetve provinciájukban többségi nemzetet képeznek, ugyanúgy, mint a 270 ezer „német” Dél-Tirolban. A többi kisebbség létszáma lényegesen kisebb: háromezer és százezer között mozog. Ezek az adatok hozzávetőlegesek, mert pontos felmérés még nem készült, a népszámlálási kérdőíveken eddig nem szerepelt a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó rovat, azaz mindenkit olasznak tekintettek.

A nemzetiségi szervezetek száma is hozzávetőleges, csak a kimondottan kisebbségi jellegűeket vették számításba. Ennek tulajdonítható, hogy a nemzetiségi hovatartozásukat jobban őrző szlovénoknak lényegesen több szervezetük van, mint a jóval nagyobb létszámú, de elolaszosodott szárdoknak és friulánoknak.

A kisebbségvédelemmel kapcsolatos olasz törvénykezés az 1947. évi alkotmány 6. cikkelyéből indul ki, miszerint „A Köztársaság megfelelő normatívákkal védelmezi a nyelvi kisebbségeket”. Az alkotmány tehát csak „nyelvi kisebbségekről” beszél. (Ez bizonyos mértékben meghatározza a kérdéssel foglalkozó olasz szakértők hozzáállását is, akik azonban már többségükben a szélesebb értelmezésű „etnikai és/vagy nemzetiségi kisebbségek” meghatározást használják.) A későbbi törvénykezés a következő kisebbségi csoportokról rendelkezik:

Az olasz kisebbségek száma és szervezetei

A kisebbség neve	Létszáma Ezer fő	Szervezeteinek száma
Albánok	kb. 100	47
Katalánok	kb. 20	2
Horvátok	kb. 3	2
Franko-provanszálók	kb. 90	8
Friulánók	kb. 500	10
Görögök	kb. 20	11
Ladinok	kb. 30	41
Occitánok	kb. 49	18
Szárdok	kb. 1600	3
Szlovénok	kb. 150.	123
Németek	kb. 270.	99
Ebből:		
Oszttrákok (dél-tiroliak)	kb. 260	78
Cimberek		8
Mochenek	Összesen:	9
Walserek	kb. 9	3
Carniciaiak		1
Cigányok	kb. 110	5
Összesen:	kb. 2942	369

Forrás: az Olasz Belügyminisztérium statisztikája.

- a határ mentén, de a határon túl élő népközösség hagyományait őrző kisebbségekről (Valle d'Aosta francia, Trentino-Alto Adige német, FriuliVenezia Giulia szlovén);
- az ország különböző településein élő úgynevezett „történelmi települések” lakói;
- Friuli és Szardínia tartomány egész lakossága.

Számukat és sokféleségüket tekintve az olaszországi kisebbségek Európa egyik legnagyobb ilyen közösségét alkotják. Ennek ellenére jelenleg csak néhányuk életét szabályozzák részlegesen speciális törvények. Az olasz parlament eddig csak három kisebbség, a Valle d'Aostában élő franko-provanszálók, az Alto-Adigeben élő dél-tiroliak, valamint a Trieszt és Gorizia provinciákban élő szlovénok vonatkozásában fogadott el kisebbségvédelmi törvényeket.

Valle d'Aosta és Alto-Adige (Dél-Tirol) autonóm státútumai a francia, illetve német nyelvet a hivatalos államnyelvvvel egyenrangúnak ismerik el; és ennek következtében e két

területen azokat minden szinten - kivéve a hadsereget- az olaszhoz hasonlóan lehet használni. (A ladinok lakta településeken hasonló jogokat élvez e kis népközösség nyelve.)

Trieszt és Gorizia provinciában biztosítják a szlovén nyelv használatát a kulturális életben, az oktatásban és a kereskedelemben, és ki akarják terjeszteni az élet minden területére. A „történelmi települések”, valamint a friulánok és szardíniaiak nyelvhasználatát jelenleg nem országos érvényű, hanem tartományi szintű rendelkezések biztosítják. Elfogadás előtt áll „A nyelvi kisebbségek védelmét illető normatívák” elnevezésű kerettörvény, amely általános érvényűvé teszi a kisebbségi nyelvek védelmét.

Az olaszországi cigányság helyzetéről

A második kötet részletes információkat tartalmaz az országban élő 12 kisebbségről. Természetesen itt nem áll módunkban valamennyit részletesen ismertetni, ezért a bennünket talán legjobban érdeklő cigányság problémáival foglalkozunk bővebben.

Az olaszországi cigányságra vonatkozó 16 oldal fontosabb információi: létszámuk nomád életmódjuk miatt nehezen meghatározható, a becsült adat: 110-130 ezer. Két legnagyobb népcsoportjuk Itáliában a körülbelül 20 ezres szint és a 35 ezres roma cigányközösség. A 22 legfontosabb roma csoport lakóterülete az egész ország. Jogi védelmük az általános alkotmányos jogvédelem, de hiányoznak a kultúrájuk megóvására vonatkozó konkrét normatívák. A közigazgatás szempontjából helyzetük igen problematikus: jelentős hányaduk nincs bejegyezve, ezért nincs személyi igazolványuk, tehát nem élvezik az egészségvédelmi kedvezményeket; nincs kereskedői engedélyük, gépkocsivezetői jogosítványuk stb. Az elfogadás előtt álló kisebbségi kerettörvény velük is foglalkozik.

Többségük az indiai roma nyelv valamelyik dialektusát beszéli, amelynek körülbelül 500 alapszava van további, főként görög, német, szláv és olasz jövevényszavakkal. E nyelvet „titkos nyelvként” is használják, hogy a környezetük ne értse őket. Az olaszországi cigánygyerekek iskolavégzését megnehezíti nomád életvitelük, a szülők írástudatlansága és bizalmatlansága, valamint olasz nyelvtudásuk alacsony szintje. Jelenleg nincs roma nyelvű iskola Olaszországban. Az 1965-66-os iskolaévben néhány speciális osztályt hoztak létre cigánygyerekek számára, majd külön tanárokat küldtek azokba az osztályokba, ahol hatnál több cigánygyerek tanult, de ezek a próbálkozások nem vezettek eredményre.

Hítvilágukban, hitéletükben általában megkülönböztetik a jó és a rossz istent (Devél és Beng), hisznek a szellemekben és a halottakban. Vallásgyakorlásuk környezetükhöz igazodik, taumaturgikus (csodaváró) és fatalista jellegű.

Kevés vallási hagyományuk közül a legfontosabbak a halottak tisztelete, a lélekvándorlás, az állatok, különösen a lovak kultusza. Egyéb jellegzetes tulajdonságaik: a családi kötelék erőssége, az öregek tisztelete, a vegyes házasságok elutasítása, a cigány férfi tisztelete, a szabadságszeretet, a nem cigányokkal szembeni ellenséges érzület. Fő irodalmi hagyományuk a mesék (paramitsa), amelyeket igaz történeteknek tekintenek. Helyi infrastruktúrák és szociális szolgáltatások nem léteznek. Közintézményeik nincsenek.

Az olaszországi cigányok 32,9 százaléka teljesen nomád életmódot folytat (évente 30-50-szer változtatja lakhelyét), 15,7 százalékuk félnomád, azaz mozgatható lakhelyét általában évente csak egyszer változtatja, 51,4 százalékuknak van állandó lakhelye. Észak-Olaszországban a nomád életmód, délen az állandó lakhely dominál. Mozgatható lakhelyeikben általában nélkülözik az alapvető szolgáltatásokat. Saját szervezeteik nincsenek, de működnek a kisebbségen kívül szerveződött, a cigányság problémái iránt érdeklődő humanitárius szervezetek (ezek közül ötöt említ a jelentés). Politikai mozgalmuk nincs. Kapcsolataik külföldi államokkal: nincsenek. Egy fontosabb folyóiratuk van.

Integrálódásuk a helyi közösséghez két okból problematikus: egyrészt sajátos magatartásuk és kultúrájuk, másrészt a helyi olasz lakosság irántuk való bizalmatlansága

miatt, de nehezíti a megfelelő törvénykezés hiánya is. Hiányoznak a letelepedésükre és elfogadható életmódjuk megteremtésére irányuló szabályok- Még az állandó lakhelyű cigányok is a városok peremén a lakosság bizalmatlansága közepette élnek.

Helyzetüket súlyosbítja az állandó munkahely hiánya és csekély hajlandóságuk a rendszeres munkavégzésre (a leggyakrabban üzött mesterségek az állatkereskedés, a fémművesség és a mutatványosság). Mindennek következtében fő megélhetési forrásuk az asszonyok és a kisgyerekek koldulása. Kapcsolataik sem más kisebbségi csoportokkal, sem az ország más területein élő azonos etnikumú kisebbségekkel nincsenek. Összejöveleteket, népünnepélyeket, tanácskozásokat, konferenciákat nem tartanak.

Az „első jelentés” harmadik része javaslatokat tartalmaz az egyes kisebbségek problémáinak megoldására. Csak a cigányságra vonatkozó részét ismertetjük, de azt - miután számunkra is megfontolandó gondolatokat tartalmaz - teljes terjedelemben.

„A fő kérdés az, hogy az intézmények és az egyének hogyan viszonyuljanak a cigányokhoz. A rájuk vonatkozó intézkedések végső célja, hogy hosszú folyamat eredményeként a cigányok beilleszkedjenek a nemzeti közösségbe.

Ez az elképzelés eddig sem vezetett eredményre, és a jövőben sincs nagy esély megvalósulására, mert olyan csoportra vonatkozik, amelyet a többi nyelvi kisebbségtől teljesen eltérő kultúra és magatartás jellemez.

Csak olyan módszer lehet valóban eredményes a cigányokkal kapcsolatban, amely őket aktív szubjektumoknak tekinti, akik féltékenyen őrzik miénktől eltérő kulturális hagyományait és életvitelüket.

Tiszteletben tartva gondolatvilágukat, családi és közösségi életvitelüket, életkörülményeiken csak olyan eszközökkel és struktúrákkal lehet javítani, amelyek nem járnak különösebb kötelezettségekkel és adminisztratív megszorításokkal, mert ez utóbbiakat amint eddig is történt-azonnal elutasítják.

Hosszú érlelődési folyamatra van szükség csoportjukon belül is, hogy kiegyensúlyozottan nézzenek szembe szocializációjuk és a közvetlen környezettel való együttélésük problémáival.

A nemzeti és nemzetközi jogi kezdeményezések mellett, amelyek valamilyen módon kultúrájuk védelmére irányulnak, pozitív lehet egy »bolygó-falu« létesítése, amely tiszteletben tartja nomád letelepedésük közösségi jellegét.

Szükséges, hogy minden kezdeményezés-iskolai, szakmai, segélyezési-aktív és felelős szubjektumokként vonja be a cigányokat kultúrájuk ápolásába, történelmük és hagyományaik tanulmányozásába és kézműves-képességeik kibontakoztatásába.”

A cigányságra vonatkozó fejtegetésekből kitűnik, hogy a számában és arányaiban lényegesen kisebb itáliai cigányságletelepítése”, kiművelése, emberhez méltó életkörülményeinek megteremtése itt is ugyanolyan nehézségekkel jár, mint Magyarországon. A jó szándék itt is megvan, és itt is kevésnek bizonyul. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy sokkal kisebb horderejű kérdéstről van szó, mint Magyarországon.

*A fenti írás összeállításához nyújtott segítségért köszönet illeti Giuseppe Mario Scaliát, aki nemcsak az általa szerkesztett három kiadványt bocsátotta rendelkezésemre, de számos háttér-információval is szolgált. Megemlíteném, hogy a kisebbségi kérdéseknek beleértve a magyar kisebbségi politikát is - nagy figyelmet szentel a Giuseppe Vedovato szerkesztette *Rivista di Studi Politici Internazionali* címe római-firenzei folyóirat.

Réti György